

**DR. HÜSEYN ŞƏRQİDƏRCƏK
(SOYTÜRK)**

**Siyasi və hərbi möhkəmlənmə
davam edir**

Ticarət bəhanəsi ilə Əşrəf (Behşehr) şəhərində fabrikanı açan və siyasəti istəkləri olan ruslar tamamilə darmadağın edildi. Hicri 1201miladi 1786-cı ildə Ərdəlan (Kürdistan) əyaləti və sonrakı il Yəzd Ağa Məhəmməd Xanın ərazisinə qatıldı. Hicri 1205miladi 1788-ci ildə Azərbaycan əşqarları ilə müharibə və hiylədən sonra bu bölgə də fəth edildi. İki il davam edən müharibə və döyüşdən və Qacar ??tayfasını birləşdirmək cəhdindən sonra Ağa Məhəmməd xan İranın əksər əyalətlərini fəth etdi və Tehranı tayfalarına yaxın olduğu üçün öz hökumətinin mərkəzi etdi. Hicri 1203miladi 1788-ci ildə bu şəhərdə taxta çıxdı.

Cəfər xan Əli Muradla dostlaşaraq onun əcdadını məhv etdi.

Ağa Məhəmməd xan İsfahanda Əli Murad xan və Kərim xanın qardaşı oğlu Cəfər xana qarşı pərakəndə döyüşlərdə iştirak etmişdi. Ağa Məhəmməd xan bir neçə dəfə Şiraza hücum etdi, lakin Cəfər xanı məğlub edib Şirazi tuta bilmədi, o vaxta qədər ki, Cəfər xan bözi Zənd əmirlərinin hiyləsi ilə zəhərlənərək öldürüldü və onun yerinə Seyid Murad Xan Zənd keçdi.

Gəncliyinə baxmayaraq tez-tez atasının yanında döyüşən Rəşid Cəfər Xanın oğlu Lütf Əli Xan həmin dövrdə Körfəz limanlarına və sahillərinə rəhbərlik edirdi. Atasının qətlindən xəbər tutanda tez Şiraza getdi və paytaxtı Murad xanın ölindən aldı, atasının qətlində sui-qəsdçiləri öldürdü və hicri 1233miladi 1789-cu ildə 20 yaşında taxta çıxdı.

Zəndlərin daxili çəkişmələri zamanı Ağa Məhəmməd xan Şimal bölgələrini birləşdirdi. O, Kərim xanın xəbərləri ilə onların şəxsiyyətləri arasındakı ziddiyyətlərdən xəbərdar idi və bu sülalənin məhv olmasını Lütf Əli xanın onları məhv etməkdə siyasəti və təcrübəsini olmasının nəticəsi hesab edirdi. Ona görə də bütün gücünü bu işə sərf etdi. Ağa Məhəmməd Xan Qacar - bir dəfə hicri 1203miladi 1788-ci ildə Şirazdan 30 km aralıda Zənd ordusuna qarşı vuruşdu və paytaxtı mühasirəyə ala bildi (Şamim, 1342:35), lakin ora daxil ola bilmədi və sonra Tehrana qayıtdı.

İkinci dəfə daha çox qüvvə və nəzəm-intizamla döyüşə girdi. Eyni zamanda o, zəndi başçıları ilə fikir ayrılığına düşmüş Hacı Mirzə İbrahim

Orada Hacı İbrahim Kələntər və Məhəmməd Hüseyn Qəvanlının başçılıq etdiyi Qacarlarla məğlub oldu və ümitsiz halda Təbə və Nərməsirə tərəf döndü (Etəmad əl-Səltənə, 1376: 31425-1416). O, bu ərazidə mübarizəyə başladı, qoşun toplayıb Kirmana tərəf getdi. Hicri 1208miladi 1793-cü ildə şəhəri fəth etdi (Xor-moci, 1363:9), özünü padşah adlandırdı və onun adına sikkələr zərb etdi. Ağa Məhəmməd xan tələsik və kin-küdurətlə Baba xanı 5000 süvari və Cahanbani titulu ilə Kirmana göndərdi və özü də qoşunla onun ardınca getdi.

Kirmanlılar hicri 17-ci ilin zilqədəsindən 1794-cü ilin 17 iyunu 1794-cü ilin 26 oktyabr 1794-cü il tarixə qədər dörd aydan çox dayandılar, lakin Ağa Məhəmməd xan hərbi təzyiqə, aclıq və hərbi tədbirlə şəhəri ala bildi. Bəm şəhərinin Xanı qəçdi.

Lütf Əli Xan Bəm qəsridə əsir götürüldü və Kirmana gətirildi. Ağa Məhəmməd xan sevinc və kinlə gözlərini çıxartdı. (Watson, 1340:58)

Lütf Əli Xan Zəndi Tehrana göndərdi, lakin o, yolda Qacarlılardan biri tərəfindən öldürüldü və beləliklə Zəndlər devrildi.

Kirmanın fəthindən sonra Ağa Məhəmməd xan Bəm qalasına getdi və onun əhalisinə edilən cinayətə görə onları cəzalandırdı və sonra Şiraza qayıtdı. Fars valisi Mirzə İbrahim Etəmad əd-Dövlə titulu ilə ölkənin baş naziri seçildi və Fars hökuməti Baba xana həvalə edildi və hicri 1209-cu il miladi 1795-ci ilin martında Xan Qacar - Tehrana gəldi.

Qafqaza ilk ekspedisiya

Ağa Məhəmməd xan müxalifəti

dənin indiki yerində özü üçün tikdirdiyi sarayda möhtəşəm mərasim keçirildi. Şah İsmayıl Səfəvinin məqbarəsindən götürülmüş qılıncını taxaraq özünü Səfəvilər sülaləsinin varisi və davamçısı elan etdi (Sykes, 1368, 2425) və "bu qılıncın taxılması ondan ibarət idi ki, bu tayfamnı dinini gücləndirmək və dəstəkləmək lazımdır" (13M2,17). 2554) Tehranı paytaxt təyin etdi və onun adına iki sikkə zərb etdi (Etəmad əl-Səltənə, 1367: 31432 və Şəriətəddin, 1390: 278).

Tehranın paytaxt seçilməsinin əsas səbəbi onun əsas qüdrət mərkəzi olan Mazandaran və Qorqana yaxınlığı, Qacar ??tayfasının iqtisadi, hərbi və iri dövlətlərinə yaxınlığı idi.

Ağa Məhəmməd xanın tacqoyma mərasimindən sonrakı ən mühüm hərəkətləri bunlardır:

- Özü üçün davamçı seçmək;

Qacar ??tayfasının daxili birliyi qorumaq üçün iki mühüm hissəyə bölündü: Yuxarı Baş və Aşağı Baş. Ağa Məhəmməd xan Aşağı baş dəstəsindən olan Baba xanın Yuxarı baş ağsaqqallarından bir qadınla evlənməsinə tələb etdi. Bu strategiya ilə Qacar ??tayfasının daxili birliyi qorunurdu.

- Mərkəzləşdirilmiş hökumətin yaradılması: - Ağa Məhəmməd xan mərkəzi hökumətin davamlı hakimiyyətini təmin etmək üçün çalışdı və bu tədbirlər onun davamçılar tərəfindən də izlənilirdi. Onun kral ailəsinin üzvlərini öldürmək və ya şübhəli etmək əvəzinə, əyalətləri idarə etmək üçün şahzadələrdən istifadə edirdilər.

QURUCU ATALARIMIZDAN BİRİ AĞA MƏHƏMMƏD XAN QACAR

Əsas rəqiblə döyüş

Qeyd olunduğu kimi, Kərim xanın ölümündən dərhal sonra Zənd nəslə o qədər parçalanmışdı ki, həmin sülalənin siyasi arenada tənəzzül və məhvi müəyyənləşdi. Qədarlığı və amansızlığı ilə tanınan Kərim xanın ana tərəfindən qardaşı Zəki xan Şirazda özünü şah və Kərim xanın canişini elan edərək Kərim xanın bütün uşaqlarını və Zənd ağsaqqallarının hamısını öldürdü.

Üç gündən sonra qardaşının cənazəsini dəfn etdi və Kərim xanın böyük oğlu Əbulfəth xanın adını monarxiyaya verdi. Bir neçə gündən sonra o, Zəki xanın kürekəni olan qardaşı Məhəmməd Əli xanı da yanına aldı və əslində işləri özü öz üzərinə götürdü (Pirniya və İqbal Aştiani, 1387:946). Kərim xan vəfat edəndə Basrədə olan Sadiq xan Kərim xanın vəfatından xəbər tutaraq qardaşının yerini tutmaq üçün o vaxt Zəndiyyənin paytaxtı Şiraza tələsdi. Zəki xan daha əvvəl sağlığını elan etdiyinə və Şiraza girməsinə icazə vermədiyinə görə, Kirmana getdi və bu şəhərdə özünü şah elan etdi və Kirmanı özünə paytaxt etdi.

Kərim xanın qardaşı oğlu Əli Murad Xan Zənd bu vəziyyətdən istifadə edərək özünü başqa bölgədə şah elan edərək iki Zənd padşahını dəvirməyə cəhd etdi. O, Sadiq Xanın daha zəif olduğunu bildikdə, onunla döyüşə girdi və bu döyüşdə Sadiq Xan tutularaq öldürüldü. Amma bu hadisədən sonra Sadiq xanın oğlu

Kələntərlə gizli əlaqə qurdu və Seimirom Ulya döyüşündə Zəndi ordusunu məğlub etdi. Buna görə də Lütf Əli Xan Şiraza gedərək şəhər darvazasını onun üzünə bağlı görəndə (Xaveri, 2002: 138) və paytaxt qarnizonlarının tərkisilah edildiyini görəndə anladı ki, o, siyasəti döyüşdə də məğlub olub və Hacı İbrahim Kələntər öz rəqibi ilə möhkəm əhd-pəyman bağlayıb. Şəhriyar Zənd Dəştistanə tərəf gedən zaman Xan Qacar ??öz ordusunu Şiraza doğru təqib edərək düşməni məğlub etdi. Yenə də Qiblə düzündə 20.000 nəfərlik başqa bir Qacar ??ordusu yarattı və daha çox hərbi güc əldə etmək üçün Zorqana yola düşdü.

Ağa Məhəmməd xan 40.000 qoşunla döyüşə çıxdı və Şəhrakda (İsfahan və Şiraz arasında) 5.000-lik Zəndi qoşunu ilə qarşılaşdı (Şamim, 1342:37). Bu döyüşdə Lütf Əli xan Ağa Məhəmməd xanın sarayına çatdı, lakin Zəndi sərkərdələrinin xəyanəti və öz təcrübəsizliyi ucubandan məğlub oldu. Lakin o, döyüşdən çəkilib Kirmana tərəf getdi. Ağa Məhəmməd xan Şiraza qalib gəldi və Zənd ailəsinin üzvlərinin tutulmasını və Kərim xanın sümküləri ilə birlikdə Tehrana göndərilməsini əmr etdi.

Lütf Əli Xan Kirmana çatdı, lakin şəhərə girə bilmədi. O, Təbəsin şəhərinə getdi və Əmir Hüseyn xan Zənguinin köməyi ilə 300 süvari toplayıb Yəzdi ilə keçirdi. Əli Nəqi Xan Bafqini məğlub etdikdən sonra şəhərə girib Şiraza tərəf getdi.

yatırıqdan sonra potensial rəqiblərini aradan qaldırdı. Daha sonra Şimali Azərbaycanda və Qafqazda öz ərazisini genişləndirmək üçün diqqətini bu bölgəyə yönəltdi. Hicri 1209miladi 1795-ci ilin sonlarında Ərdəbil və Moğan düzündən keçərək Qafqaza yola düşdü. Hicri 1209miladi 1795-ci ildə o, Azərbaycanda Qarabağ hakimi İbrahim xan Cavanşiri cəzalandırmaq və ruslarla əməkdaşlıq edən və onların himayədarlığını qəbul edən Hərakli (Gürcüstan valisi II Erkeli) dəf etmək üçün Qafqaza yola düşdü (hicri 1183-cü il tarixli müqaviləyə əsasən). 1327: 2540). Ağa Məhəmməd xanın hücumu xəbərini eşidən Qarabağ hökmdarı Qacar ??qoşunlarının keçə bilməməsi üçün Araz körpüsünü dağıtdı, lakin Ağa Məhəmməd xanın əmri ilə iki ay ərzində körpü təmir edildi və qoşunlar Arazın o biri tərəfinə çataraq üç cəhdə irəliləməyə başladı. (173-71).

Sağ tərəfi Şirvana, sol tərəfi İrəvana, mərkəz isə Qarabağdan Şuşaya (Pənah Abad) tərəfdir. İrəvan, Şuşa və Şirvanda bir sıra yerli döyüşlərdən sonra Tiflis şəhəri fəth edildi (hicri 1209miladi 1795). O, Qafqazdakı qüvvəli fəthlərdən sonra Tehrana qayıtdı.

Ağa Məhəmməd Xan Qacarın tacqoyma mərasimi

Hicri 1210miladi 1796-cı ilin martında, 1375-ci ilin Novruzunda Tehranın Gülistan sarayı və Ərak mey-

Qəbilə birləşmə prosesinin başlanması

Ağa Məhəmməd xanın Qacar - tayfasını birləşdirmək cəhdləri digər tayfaların hərbi qüdrətini zəiflətmək və mümkünə məhv etmək cəhdləri ilə müəyyən olunur. Çünki bu təhlükə Qacarlar dövrünə qədər İranda hər bir mərkəzi hökuməti təhdid edirdi.

- İltişaşlara son qoymaq və nisbi sülhü təmin etmək və qorumaq;

Bu siyasət 19-cu əsrdə onun davamçıları tərəfindən müəyyən qədər həyata keçirilərək şəhərlərin dirçəlməsinə və şəhər həyatının dirçəlməsinə səbəb oldu.

Xorasanın tutulması və Əfşar hakimiyyətinin son qoyulması

Hicri 1210miladi 1795-ci ildə Xorasanı başqa ölkənin bütün bölgələri Ağa Məhəmməd xanın tabeliyində idi. Xan Qacar ??tacqoymasından iki ay sonra, hicri 1210miladi 1796-cı il zilqədə ayının 7-də İmam Rəzzan (ə) həməmini ziyarət etmək bəhanəsi ilə qoşunlarını səfərə hazırladı və Xorasanı yürüş etdi. O, bir dəstəni adi yol ilə Xorasan, Məşhədə, bir dəstəni isə Firuzkuh, Sarı və Qorqan vasitəsilə göndərdi. Yol boyu yerli üsyançılardan tomlonlənərək onları ram etdilər, Cəcərm və Əsfərayan vasitəsilə Sabzevarə daxil oldular, sonra isə Məshədə tərəf gətdilər. (Etəmad əl-Səltənə, 1367: 31432).

(Davamı var)